

BUDA FERENC

Világ, világom

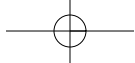
V.

zemélyes emlékeim a születésem körüli időszakról természetesen nem maradtak. Anyám azonban utóbb beszámolt róla, hogy a Demkében a novemberi hideg ellenére sem indult még meg a fűtés, így aztán már a legelső nap sikerült alaposan megfáznom. Hogy lázam volt-e, vagy sem, azt nem tudom, de köhögtem kegyetlenül, s miután a felköhögött hurutos váladék a belégzés során visszajutott a légcsövembe, kis híján fulladás vetett véget alig megkezdett földi pályafutásomnak. Anyám, aki válsághelyzetekben, emlékszem, később is gyakran esett pánikba, hirtelenjében nem tudta, mihez is fogjon egy elkékülten fuldokló újszülöttemmel, végül – mi más tethetett volna – ágyából nagynehezen feltápáskodva az ajtóhoz vándorolt s kétségbeesetten kiáltozni kezdett segítség után. A nyomban megjelenő orvos aztán sebtiben kikapott a pólýából, majd megragadta a két lábamat, s fejfelé lefelé lógatva a fenekemre mért csapásokkal segített hozzá, hogy keservesen bár, de kiköhögjem mindazt, ami nem a gégebe való. Közben kék színről lassacskán visszaváltoztam pirosra, s várva várt éles sírásom jelezte: egyelőre minden rendben, készen állok a további megpróbáltatásokra.

Egy hét után, minthogy újabb bonyodalom s egyéb komplikáció nem adódott, el kellett hagynunk a Demkét. Hazavitt hát Anyám Vargáék Ajtó utcai házána hajlékul úgy-ahogy berendezett pincéjébe, s ezzel a mozzanattal megkezdődött mintegy öt éven át tartó pincekorszakunk. Nem laktunk sokáig az Ajtó utcában. Apám kifejezett kívánságára és unszolására Anyám felmondta a szolgálatot Vargáéknál. Megmaradt ugyan továbbra is a jó viszony köztük és közte, ám a felmondás után új szállás után kellett néznünk. Ugyanabban a városnegyedben, a város tengelyébe tartozó Péterfiától keletre húzódó kisebb-nagyobb mellékutcák – Eötvös utca, Meszena utca s a jó ég tudja, még melyik – kopottas polgárházainak pincéit laktuk meg sorra. Volt, ahol mindössze két-három hónapig sikerült kihúznunk, de olyan is akadt, ahol fél évig, sőt még tovább is elidőztünk. Nem emlékszem ezekre az átmeneti hajlékokra, sem pedig az újra meg újra ismétlődő hurcolkodásokra, így az is csupán Anyám szavai nyomán éledt fel s maradt meg bennem, hogy egy-másfél esztendőskorom körül egy ilyen pincehelyiség udvarra felvezető grádicsa volt eszköze s egyben színtere az én jártásomnak. (Első – talán – már maradandó verseim egyikében bő fél évszázada ezt meg is írtam.)

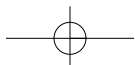
Amelyik lakásunkra viszont már kiválóan emlékszem, az a Vágóhíd utca 1. szám alatt volt (alatt: a szó egyenes és átvitt értelmében). Kupinszky tanácsnok úr jóvoltából jutottunk ehhez a hajlékhoz. Ő ugyanis beszerezte – pontosabban: beajánlotta – Apámat hajdúnak, azaz köznapi szóval hivatalsegédnek a városhoz. De

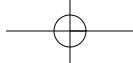
inkább így írnám, nagybetűvel: a Városhoz. S nem csupán a szabad királyi rangot megillető tiszteletből, hanem azért is, mert igen nagy dolognak számított oda bejutni akkoriban (gondolom, ez ma sincs másképp): támogató híján, csak úgy az utcáról nemigen vettek fel senkit még a legalacsonyabb munkakörbe sem, a beajánlás egyben kezességvállalást is jelentett a pártfogolt személy tisztességes, megbízható voltára nézvést.

(Közbevetőleg: amidőn évekkkel később kezembe kerültek József Attila versei, a *Hazám* bizonyos szakaszainak olvastakor a személyes érintettség érzése lepett meg: „kitántorgott Amerikába / másfél millió emberünk”, „hátán kis batyuval kilábol / a népségből a nép fia. / Hol lehet altiszt, azt kutatja, / holott a sírt, hol nyugszik atyja, / kellene megbotoznia.” Hiszen – gondoltam – az én nagyapám is Amerikába hajózott annak idején a kilátástalanság elől, aztán meg az apám is azon törte magát, hogy altiszt lehessen valami hivatalban! Akkor persze még mit sem tudtam róla, hogy József Áron – azaz Aron Iosif – bizony nem az óceán acsargó hajjain tűnt tova, hanem szép csendben, titokban visszatelepedett Romániába. Ezek után vajon lehet-e még kérdés: „félíg román, vagy tán egészen az”? De hát nem mindegy? Hisz a vers – természetesen – ezzel együtt is úgy jó és úgy igaz, ahogy van.)

Apámban – hogy a zárójeles bekezdés előtt mondottakat fűzzem tovább – sem az ajánlójának, sem pedig alkalmazóinak nem kellett csalódniuk: időről időre változó beosztásban ugyan s a hivatali rendfokozatokon lassacskán feljebb és feljebb araszolva – a seregben lehúzott hosszabb rövidebb időszakok híjával – kerek harminc esztendeig állt a Város szolgálatában. Ez a szolgálat persze nem a Piac utca legelején álló, árkádos, büszke nagy Városházán kezdődött, hanem csak annak egyik kihelyezett hivatalában, az ún. I. fokú szociális ügyosztályon. A Vágóhid utca 1. számmal jelölt sokablakos, magaspöldszintes épületben azelőtt a bábaképző működött, annak a helyére telepítették ezt a hivatalt. Nem jártam utána, mi oka lehetett az áttelepítésnek, de talán nem sokat tévedek, ha úgy gondolom: a szociális ügyek háború – és Trianon – utáni megszorodása folytán ez az ügyosztály már aligha fért el a Városházán, de ha netán elfért volna is, a segély- és egyéb kérelmek elintézésére, különféle panaszok orvoslására várakozó, nem épp jólöltözött s csak elvétve kimosakodott ügyfelek sokaságának látványa és szaga feltehetően sértette volna a Városházára bejáratos jobban szituált polgárok önértését s a magasabb helyekről odalátogatók ízlését. Az olcsó dohány s a pipabagó bűze, a hitvány, viseltes, nyáron átizzadt, ősszel s télen hólé meg eső áztatta gúnyák kiszellőztethetetlen, nehéz szaga s a fürdővízzel-szappannal csak nagyritkán találkozó emberi testek falak pórusaiba ivódó fertelmes kipárolgása itt, a Vágóhid utca 1-ben senkit nem zavart különösebben: sem az ügyfeleket, akiktől-akikből származott, sem pedig a tintapecsétetes íróasztalokkal, aktakötegek súlya alatt roskadozó iratszekrényekkel s ócska, nyikorgó támlásszékekkel teliszűfolt irodahelyiségekben tevékenykedő hivatalnokokat, akik mindezt már megszokták. Az előírt higiéniai szabályok betartása végett fehérzománcos köpöcsészeket helyeztek el a folyosó egy-egy pontján (rendeltetésszerű használatukra A PADLÓRA KÖPNI TILOS

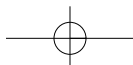
feliratú tábla igyekezett – többnyire sikerrel – rávezetni a várakozókat), sőt valamelyik ajtó mögött még vízöblítéses illemhely is működött az ügyfelek s a hivatalbéliiek használatára. Az intézményt egyébiránt rövid szóval csak így emlegették: az elsőfokú. Legfeljebb magyarázatképp még hozzáfűzték a ház korábbi elnevezését is. Anyám is így szokta volt mondani annak idején, ha valakinek tudtára kellett adnia, hol is lakunk: „Vágóhíd utca egy, a régi bábaképezde.” (Vajon hányan vannak még – vannak-e egyáltalán –, akik számára ez az elnevezés jelent valamit?) Nos, hát ebben a hivatalban jutott a bizonytalanság hosszan tartó évei után biztos munkahelyhez s állandó munkához Apám. Igazat szólva előbb csak próbaidőre vették fel, annak leteltével pedig eleinte évente megújított szerződéssel alkalmazták, néhány év múlva azonban sikerült elérnie, hogy állandósítsák. „Na, végre kinevezték apádat, kisfiam.” Attól fogva nem kellett attól tartania, hogy kenyér nélkül marad. Hogy kenyér nélkül maradunk. Új munkahelyén többretű feladatkört bíztak Apámra. Az ő dolga volt egyebek közt, hogy rendben tartsa az irodahelyiségeket – ebbe Anyám is besegített neki –, hogy télidőben befűtsön, szükség esetén eligazítsa a tájékozatlanabb ügyfeleket, de – s ma már talán kissé különösnek tetszik ebben az e-mailes, telefaxos rendszerű világban – az ügyiratok továbbításával is ő foglalkozott. Szinte most is látom, ahogy a hosszában kétrét hajtott aktákat köpenye ujjának arasznyi széles hajtókájába csúsztatja, majd a címeres hajdúcsákót a fejére illesztve tempós léptekkel elindul a Szent Anna utcán felfelé a Városházára. Fizetése nem sok volt ugyan – emlékezetem szerint havi 30 pengővel kezdte, s ekkora összeg egy háromtagú család megélhetésére még a korabeli fogyasztói árak és igények mellett is roppant kevés volt (ámbar egy mezei munkás napszáma még ennyire sem jött ki) –, erre a pénzre azonban minden hónapban számítani lehetett. „Fő, hogy a fix fizetés meglegyen, az már akármennyi, csak ad valami biztonságot.” Kiegészítésül járt még neki kétrendbeli egyenruha, nyárra zsávolvászomból, télire posztóból – ez utóbbihoz egy sötétkék posztóköpenyt meg egy pár csizmát is kapott –, végül pedig ami nekem mind közt a legjobban tetszett: egy katonatiszti csákhóhoz hasonló, kék színű, ellenzós fejfedő, elől középütt Debrecen városának zászlós-bárányos, főnixmadaras zománcozott címerével. El-elnézegettem téli estéken, ahogy egy lapos lécdarabból, talán vonalzóból faragott egyszerű, de elmés segédeszköz alkalmazásával (amely szorosán a gombok alá illesztve elejét vette a tisztára kikévelt köpenyposztó összemaszatolódásának) gondosan, alaposan tisztogatja, ragyogóra fényesítgeti a nagy kerek sárgaréz füles gombokat. Rézgombos posztóköpenynél, címeres csákhónál is többet jelentett azonban a családnak, hogy ingyen vagy majdnem ingyen elfoglalhattunk az alagsori tüzelőtároló szomszédságában egy tágas, világos, nem utolsósorban pedig száraz pincehelyiséget. Az évek során meglakott korábbi pincealbérleteink nyirkosak, dohosak voltak egytől egyig – hisz eleve nem is emberi lakásnak létesültek –, ennek a levegője viszont nemigen volt rosszabb egy átlag földszinti lakásénál. Előzőleg minden valószínűség szerint mosókonyha lehetett, a bábaképezde mosókonyhája, a lefolyós falikút s a betonpadlat legalábbis erre engedtek következtetni. De nekünk aztán mindegy is volt, hogy előttünk mire használták. Kifogástalanul alá volt szí-

getelve, ezért sem a csapadék, sem a talajvíz nem szivárgott be a falakba, szellőztetni is kiválóan lehetett, így hát nyomorúságos átmeneti lakhelyeink s kénytelen-kelletlen hurcolkodásaink után végre egészséges és biztos fedél került a fejünk fölé. Számomra ez volt s ez maradt az első emlékezetes szülői hajlék.

(Most, hogy e sorokat körmölgetem, épp 66 esztendeje annak, hogy elköltözködtünk a Vágóhíd utcáról. Sokat mondok, ha ötször-hatszor láttam azóta, benne pedig egyszer sem jártam. Legutóbb négy éve vetődtem el arrafelé, de nem léptem, nem is léphettem be a porta bezárt kapuján, így hát nem sikerült megtudnom, vajon laknak-e benne, vagy egyáltalán használják-e még valamire: sem az udvarban, sem az épületben senki jelenléte nem volt észlelhető. Mindössze arról győződhettem meg a futó szemlére szánt két-három perc során, hogy maga a ház szinte változatlanul ott áll a helyén, s hogy a hajdani fák ma is élnek, s láthatóan jó egészségnek örvendenek. Pedig azok már az én időmben sem voltak egészen fiatalok.)

Egy oldalsó bejárat vezetett le az épület alagsorába, a mi lakásunk annak folyosójáról nyílt. Emlékezetem egy tágas s főleg a délutáni órákban világos helyiség képét őrizgeti – lehetett talán 18–20 négyzetméternyi is az alapterülete –, sima, bár kopottas, sőt itt-ott kissé már töredezett betonpadlattal, fehérre meszelt falakkal. A jókora ablak az ajtóval szemközt nyílt nyugat felé, s az ablaknyílás felső pereme egybeesett a dongaboltozatos mennyezeti födém egyik ívével. Közel az ajtóhoz balfelől volt egy hidegvizes falikút sárgaréz csappal s negyedgömbalakú öntöttvas lefolyó medencével. A csapot azonban nem nyitogattuk lépten-nyomon, nehogy a bőrzés időnap előtt tönkremenjen benne: napi használatra a bádóg, egy fedeles, kézkománcos ceglédi kanna szolgált, abban tartottuk a vizet. Ha kifogyott belőle, telieresztettük a csap alatt, s úgy töltögettünk inni is, főzni is, tisztálkodni is. Amikor már magam is elbírtam a súlyával, olykor el-elhangzott a szülői felszólítás: „Fogjad csak, kisfiam, szorítsd ki belőle a levegőt!” Víz tehát a falból fakadt. Tűznek való táplálékért sem kellett messzire menni: engedélyezték számunkra, hogy használjuk a hivatal szenét, az meg ott volt két ajtóval odébb a pincefolyosón. Ugyanonnét a begyűjtáshoz is került némi aprófa, ám erre a célra az udvaron álló magas feketefenyő lepetyogott száraz tobozai is igen megfeleltek, ezekkel ráadásul még játszani is lehetett, mielőtt tűzbe kerültek volna. Fűtő- illetve tüzelő alkalmatosságból kettő is akadt. Már odaköltözésünkkor benn állt baloldalt a fal mellett egy Salgótarjánban öntött, KALOR márkájú nagy vaskályha, ebbe azonban csak a legfagyosabb téli napokon gyújtott be Apám. Szívesen elnézegettem pedig a korán leszálló szürkület homályában, amidőn merő takarékoságból még halogattuk a villanygyújtást, ahogy a kályha oldala helyenként meggypirosra izzik, miközben a belsejéből mély hangú duruzsolás mormog elő. Legtöbbször azonban – sőt mindennap, hisz Anyám azon főzött – a takaréktűzhely, a spór volt a tűz és a meleg forrása, s egyben a meleg vízé is: ott állt mindig rajta egy kétfülű, horganyozott bádóg vizesfazék – a vízmelegítésen kívül egyébre aligha lett volna alkalmas, annyira telirakódott vízkővel a belseje –, hát annak az álmosító sziszergése ma is itt zeng a fülemben, ha rá gondolok. A tűzhelyen túl, úgyszintén a baloldali fal mellett, szorosan a falhoz tolva egy deszkalapokból összeszegelt álló polc, más

szóval stelázi az edényekkel, továbbá egy fiókos konyhaasztal meg két hokedli. Nagyjából ennyi volt a konyharész berendezése. Mit felejthettem ki? Persze: a fásládát a tűzhely alatt, a kályha mellett meg a két lábon támaszkodó, ferdeállású szeneskannát a vaslemezről sajtolt szeneslapáttal. A szobarészbe vezető átmenetet egy négyzetlapos, de hosszabbra is kihúzható asztal képviselte a mellé állított négy székkal. (Karácsonyoként ezen az asztalon ragyogott s illatozott a karácsonyfa.) Volt még egy akasztós-fiókos fenyődeszka ruhásszekrény – sifon – meg két ágy. A szobabútorok szép korallpiros színe jól mutatott a hófehér fal háttérében. A hosszában szorosan egymás mellé tolt ágyak fejtől való végükkel a jobboldali falhoz illeszkedtek. Egy-egy alaposan megtömött szalmazsák terpeszkedett bennük. (Szárított tengeri fűvel – afrikka –, töltött matracra nekünk nem telt, a manapság széltiben elterjedt műszivacsból szabott ágybetét pedig akkor még ismeretlen volt a mienknél jobb módú családokban is.) Ágyneműtartó híján a párnákat-paplanokat reggelente némi szellőztetés után szépen be kellett ágyazni, s akkurátusan leteríteni egy csakis erre a célra szolgáló ágytakaróval. Napközben az ágyra leheveredni nem volt illendő dolog. Ilyesmi csak akkor fordulhatott elő, ha a család valamelyik tagja gyengélkedett. Beteg számára az ágyat ugyanúgy megvetették, mint az esti lefekvéshez, ám az ágynemű napi kiszellőztetése ekkor sem maradhatott el. Ugyancsak a szoba jobb felében, de az ágyaktól tisztes távolban, egy beszögellő falszakasz mellett állt még egy deszkából összeütött fekhely pokróccal leterítve. Ezen én aludtam éjszakánként, sőt eleinte ebéd után is, ám a délutáni lefekvéstől húzódoztam: sajnáltam rá az időt, s a magányosságban rám telepedő rossz álmok is visszariasztottak tőle. A fekhelyem mögötti falat színes szegőöltésekkel körbevarrt fehér pamutvászon falvédő takarta, virágokkal, gyerekfigurákkal kihímézve: Anyám első kézimunkáinak egyike. Szüleim halála után még kezembe akadtak rég ronggyá foszlott maradványai. A tűzhely – vagy a konyhaasztal? – felett is ott díszelgett egy alakos-feliratos falvédő. (Ezeket a naiv, de inkább giccses „műalkotásokat” előrajzolt-előnyomott állapotban árusították, s többnyire a vevő vagy a megajándékozott maga varrta ki az indigósínű vonalak mentén szár- vagy láncöltéssel a hajlék csinosítására szánt portékát. Régente a kispolgári szint felé kapaszkodó szegénység körében igen népszerű volt ez a tömegáru, ma már – az ún. szálladékvajak egész sorával együtt – a néprajz, tudományosabbban a kulturális antropológia kutatási területét gazdagítja.) Lejjebb ereszkedvén a fal magasából: a két ágy meg az én fekhelyem mellé kopottas rongyszőnyeg volt leterítve. Később ezt az utóbbit egy saját tartású házinyúl lenyúzott s kifeszítve megszáritott irhája váltotta fel. Kellemes érzés volt a puha szőrmét lefekvéskor s felkelés után meztelen talppal végigsimogatni, ennek mindannyiszor módját is ejtettem. (A nyulat egyébként – míg élt – egy ócska ládából s diribdarab lécekből eszkábált ketrec mélyén tartotta Apám a szenespince előterében. Reggel meg este fűvet, zöldség hulladékot s némi száraz kenyérhéjat adogatott neki, időközönként pedig kitakarította alóla az ázott almot meg a bámulatosan egyforma nyúlbogókat. Etetéskor egyszer az ujjába harapott a nyúl, s Apám nagyot kiáltva szitkozódott, még a szavaira is emlékszem, de azokat most nem írom le ide. Eleve lábamba

volt szánva szegény állat, így szorosabb érzelmi kapcsolat – szerencsére – nem épült ki vele, csupán a talpamnak kedveskedő prémje őrizte röpke létének emlékét, amíg el nem kopott.) De mi is volt még abban a szobában? Igen: egy befűrt s enyhén terpesztett lábú, támla nélküli kis gyalogszék, ülőlapja közepén egy akkora réssel, ahová épp befért a tenyerem. Ezen én szoktam elüldögélni. Azóta is, ma is szeretem az ilyen kicsi székeket. (Csak felállni nehezebb róluk, mint akkoriban volt.)

Különben – a már korábban ott lévő vaskályha, szeneskanna s talán még a kishétközlet kivételével – a lakás teljes berendezését: bútorokat, ágyneműt, edényeket Anyám hozta a házhoz.

A Vágóhíd utca 1-ben az addigiakhoz képest huzamos ideig sikerült megállapodnunk. Hogy az a számomra akkor hosszúnak tetsző időszak pontosan hány évig s hány hónapig tartott, ma már bizony nem tudnám megmondani, s kérdezni sincs kitől. Két karácsonyt azonban biztosan ott töltöttünk. A másodikat – Apámról szólván, aki szentesté megszánkóztatott a hóesésben – e könyvem elején már említettem. Az egy esztendővel korábbi karácsony foszladozó emlékei: mindenek előtt s minden egyében túl a gyertyalobogás, a fenyőágak azóta is ünnepet idéző gyantaillata s a puskaporszagot árasztó csillagszórók sziporkaözöne. (Akkor persze még nem, csak pár év múltán vehettem össze – tapasztalati úton is – a meggyújtott csillagszóró meg a lőpor szagát...) Leheletnyi mandarinillat is előlbben most tér és idő távoli kanyarulatai mögül, de csak igen gyengén s haloványan: utána vagy másfél évtizedig nemigen szagolhattam, nemigen szagolhattunk effélét. Arra viszont jól emlékszem, hogy Anyám a karjára emel, hogy közelebről láthassam s megérinthessem az ablak alá tolt asztalon álló karácsonyfát, a szűrős, illatos, örökzöld ágakon himbálódzó aprócska piros almákat, aranydiókat, kirojtozott végű selyempapírba göngyölt, házilag készített szaloncukrokat. Miközben tágra nyitott szemmel ámuldozom, Apám a parafadugós puskámmal – amit épp az imént hozott nekem az angyal – hunyorítva célbaveszi az egyik ághegyre csíptetett gyertyát, majd hirtelen meghúzza a ravaszt. Pukkan a parafa dugó, ám a gyertya lángja csak megrebben, s mintha mi sem történt volna, vidáman lobog tovább. Anyám rosszállóan csóválja a fejét: „Vásottabb, mint egy gyerek” – mondja. Visszatérően a következő karácsonyhoz: a szánkózás végeztével lecsendesedve ballagdálunk befelé az utcáról. „Vajon megjött-e már az angyal?” – jut eszembe, amint az ablakunk elé érünk, s az áttetsző függönyön keresztül félszemmél, lopva lesandítok mihozzánk. Minden bizonnal Anyám tesz-vesz odalent az ajándékok körül, ám én nem az Ő alakját látom a hosszúkás konyhaasztal mellett, hanem egy hátul földig érő szárnyú, talpig fehér, hosszú ruhás angyalét, aki csillaggal ékes homlokát kissé előrebiccentve szorgosan, gondosan bontogatja s hajtogatja a selyempapírokat. A látványról senki előtt nem ejtek szót, megtartom magamnak: féltő, hogy úgysem hinnék el nekem.

Számomra az a ház s az a kerülőúton megközelíthető kis hajlék akkor a világ közepét jelentette, a világét: világomét. Valójában – s ennek hamarosan magam is tudatára ébredtem – nemhogy a világnak, de még a városnak is meglehetősen

a pereme táján helyezkedett el. Hogy erről a peremhelyzetről, egyáltalán a hollétéről némi fogalmunk legyen, nem árt, ha legalább néhány futó pillantással szemügyre vesszük magát a várost is. Aligha vitatható, hogy Debrecen a legvilágosabb, legáttekinthetőbb szerkezetű települések közé tartozott valaha. (Talán még ma is – eltekintve a lakótelepeitől.) Belterületét egy észak-déli irányú főtengely osztja ketté. Ez a főtengely a Nagyállomástól indul ki, s első szakasza, elhagyván a Petőfi teret (amelynek helyén a háború utójáig, amikor is rommá bombázták, egy utcák határolta teljes és terjedelmes háztömb állt) egyenesen visz a Kossuth térig, illetve a Nagytemplomig. Ez a Piac utca. (A két világháború közt átkeresztelték Ferenc József útra, hogy aztán a háború végeztével, a Rákosi- majd a Kádár-korszak jóval hosszabb ideje alatt – talán vezeklésül? – a Vörös Hadsereg útja nevet kelljen viselnie.) Innét a tengely kissé jobbfelé eltolódva szinte egy lendülettel halad a Nagyerdőig, csupán a nevet s némiképp az irányát változtatja meg helyenként: a Honvéd utca sarkán álló laktanyáig Péterfia utca, a laktanyától egy kb. 400 méter hosszú kiszélesedett szakaszon Bem József tér (régen: Magoss György tér), végül pedig a Nagyerdei körútig Simonyi út (a Móricz *Légy jó mindhalálig*jában is emlegetett Simonyi óbester tiszteletére). (Hajdanán, még a múlt – azaz: XX. – század elején is nagyjából idáig tartott a város, azontúl már a Nagyerdő következett, legfeljebb a ma is meglévő s működő Vigadóra ismerne rá egy száz éve élt debreceni polgár, ha valaki hirtelen-váratlan felébresztené.) Ebből a főtengelyből aztán jobbra meg balra – vagyis kelet meg nyugat felé – többségükben széles, hosszú utcák-utak nyílnak, amelyeket újabb utcák, itt-ott terek, közök és átjárók kereszteznek és kötnek össze egymással. A XX. század első harmadára kialakult településszerkezetre nem volt jellemző a mereven, lélektelenül, mesterségesen kialakított mértani szabályosság, inkább valamiféle szerves képződmény benyomását keltette. Ez az emberléptékű rend a kor adott körülményei közt kiválóan működött, s elég egyszerű volt eligazodni benne. Az utóbbi 40–50 esztendő során felépült irdatlan méretű lakótelepek – azonfelül, hogy fenntartásuk roppant költséges, tartós emberi létezésre meg alkalmatlanok – rendkívül sokat rontottak mind a városképen, mind pedig az eredetileg tisztán áttekinthető szerkezeten. Természetesen belátom: nem minden rossz, ami új. Csakhát a félresikerült dolgok sokkalta erősebben szemet szúrnak.

Hol is volt, hol is van hát az a Vágóhíd utca? Nos, hogy a Debrecenben járatanabbak is odataláljanak, induljunk el kissé távolabbról. A Piac utca keleti oldalából egyebek közt három nagy utca ágazik ki. Északról kezdve a hajdani gubacsapók emlékét őrző Csapó utca az első. (Valaha nagy kanyart vetve torkollott bele az Árpád térbe – az évtizedekkel ezelőtt megejtett utcarendezés után ezt a kanyarulatot kiegyenesítették –, a téren túl továbbhaladva pedig a Kassai útra jutunk, amely a Köztemető keleti kerítése mellett elhagyja a várost, s mint 4. sz. főút tart Nyíregyházán át az ország határa felé.) Ha a Csapó utcát lépteinkkel nem, csupán tekintetünkkel illetjük, a Városháza szegletétől eredő Kossuth utca lesz hamarosan a következő nagy leágazás a Piac utcából. (Itt található például a Csokonai Színház meg a rendőrkapitányság, a tulsó végében kiöblösödő Méliusz téren pedig az

ún. Veres templom: azon kevés számú református templomok egyike, amelynek belső falai nem puritán fehér voltak, hanem bibliai tárgyú, dekoratív falfestményekkel vonják magukra a szemlélődők figyelmét.) A Kossuth utca torkolatától egykettőre eljutunk a Szent Anna utcáig (hosszú ideig Béke útja). Mielőtt azonban a magyar szecesszió jegyeit hordozó szép régi Megyeháza mellett lekanyarodva elindulnánk rajta, hogy Debrecen másik kéttornyú templomán, a római katolikus Szent Anna templomon is jócskán túl kijussunk a Vágóhíd utcára, néhány rövid szó idekívánczozik az utcanevek s a politikai változások nem egy esetben beteges kényszerkapcsolatairól. Legújabb kori történelmünk során mindig is megtapasztalható volt ez a jelenség, a létező szocializmus korszakában viszont minden addigi mértéket meghaladva elharapózott. Utcák, terek, körutak régóta meggyökerezett, patinás elnevezését másították meg rendeletileg egyik napról a másikra. Így lett például a pesti Andrássy útból Népköztársaság útja, a Király utcából Majakovszkij utca, az Oktogonból November 7. tér, ám ez az átkeresztelési mozgalom az ország egyetlen települését sem kerülte el. Hogy mi pénzbe kerülhetett mindez, azt ma már felbecsülni sem igen lehet. A lakosságnak persze a leggyászosabb időkben is volt hozzá humora, hogy ráérezzen az újdonsült elnevezésekből fakadó groteszk képzettársításokra, s a maga lóvátéhetetlen mivoltában ki is fejezte a véleményét róla. Példaként álljon itt egy debreceni vicc az ötvenes évek legelejéről:

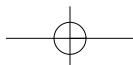
– Melyik a legreakciósabb város az országban? – Hát Debrecen.

– Ugyan miért?

– Mert a Vörös Hadsereg útja a Nagytemplomba vezet, a Sztálin körút (ma: Nagyerdei körút) a klinikára, a Béke útja a Vágóhídra, a Szabadság útja (Kassai út) meg a Köztemetőbe.

Csendben kanyargó történetemnek ez a korai szakasza azonban még egy másarcú világ színterein játszódik. Amennyire lehetséges, térjünk hát vissza oda.

Ha a Szent Anna utcán végigballagunk, csakhamar szemünk elé tűnik az Attila téri tornyos, gömbkupolás görög katolikus templom. Három utca fut észak felől az Attila térbe: a Hajnal utca, továbbá a tér nyugati szegletét közös sarokkal érintő Baross Gábor és Nap utca. Szemközt a Hajnal utcával a hosszú, egyenes Wes-selényi utca visz a Nagyállomás meg a sínpályák felett átívelő vasúti felüljáró, a Nagyhid irányába. Túl a Nagyhídon a Mikepércsi út már kivezet a városból Mikepércs, Sáránd, Derecske, Berettyóújfalu s végesvégül a kettészakított Biharország felé. A Homokkertet s a Kerekes telepet rézsut kettéválasztó Monostorpályi út mentén volt gyerekkoromban a Várad utcai ótemető. Már akkor sem temetkeztek bele, ám amíg fel nem számolták, ki-kilátogattunk ide Anyámmal számomra ismeretlen nagyszüleim s az Ő korán elhalt kistestvérei süppeteg sírjaihoz. Anyám gyermekkorában arrafelé volt, csak kissé kintebb a járványkórház is, nagyapám legutolsó munkahelye. Ezek területét később a konzervgyár foglalta el. (Ma már – tudtommal – az sem működik.) Úgy négy-öt évesen igen szerettem feljárogatni a Nagyhidra, e séták akkoriban persze csakis Anyám társaságában eshettek meg. Felkapaszkodtam a vaskorlát peremére, s magamról is megfeledkezve, hosszan bámultam, mint húznak el mélyen alattam hol erre, hol meg az ellenkező irányba

a fényesre koptatott síneken kattogó-dübörgő szerelvények. A személyszállító vonatok ablakai mögött állóknak odaintegettem, ha pedig fedetlen tehervagonok bukkantak elő a híd takarásából, el-elképzeltem: mi lenne, ha valamelyikre nagymerészen leszökkenve csak úgy elvonatoznék valahová a nagyvilágba? Az sem zavart, hogy a hatalmasakat prüsszentő mozdonyok tüdejéből feltörő fehér párafelhő időnként átláthatatlan burokba bugyolál, de még a kéményükből előtóduló fekete kőszénfüst köhöggetően csípős szagát is élveztem: mindez az utazás élményével forrt össze bennem, az utazásával, ami után annyira sóvárogtam, s amiben sokkal kevesebbszer volt részem akkor is meg később is, mint szerettem volna.

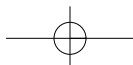
Mi minden volt még a közeli környéken? Például a Wesselényi utca innenső vége felé baloldalt állt a csendőrlaktanya. Csendőröket arra jártomban-keltemben nemigen láttam, így hát az amúgy derűs-világos külsejű, sokablakos épület titkok néma hordozója volt szememben, bár túl sokat nem törődtem vele. Érdeklődésemet inkább magára vonta Lőrinczi néni kis bódéja a Wesselényi meg a Vágóhid utca találkozásánál, de még a hentesüzlet is meg attól néhány háznyira Szabó Pista bácsi fűszer- és vegyeskereskedése a Szent Anna utcában. E három utóbbi jeles objektum egyben korán elkövetett bűntetteim emlékezetes színhelyének is tekinthető. A hentesnél háromévesen – orvul kihasználván, hogy Anyám meg az eladó épp az adásvétel részleteivel van elfoglalva – megrágcsáltam a kampóra akasztott s hosszan alácsüngő keskeny paprikás szalonnacsík alsó végét, s ezzel szegyenbe hoztam s többletköltségbe vertem Anyámat, a megrágott szalonnaveget, kb. 5 dekányi darabot ugyanis meg kellett vásárolnia. A mintegy másfél évvel később elkövetett másik bűntény már szövevényesebb: Anyám elküldött négy fillérrel, hogy vegyek rajta Szabó Pista bácsi boltjában örölt piros paprikát, én azonban – elcsábultván a Lőrinczi néni bódéja kínálta sokféle csemege látványának ördögi kísértéseitől – a rám bízott összeget fontolgtatás nélkül elköltöttem egy fél kilónyi veres-szilvára, tetézve sikkasztásomat még azzal a hazugsággal is, hogy – úgymond – a bolt be volt zárva, a hiányzó négy fillért pedig pincelakásunk ablakának külső párkányán helyeztem el. (Csekély mehetség a tettes számára, hogy maga is elhitte, amit hazudott.) Anyám persze kétkedve fogadta az általam előadott történetet, ám ahelyett, hogy jól elfenekelt volna, kézenfogott s végigjárta velem a színhelyeket, hogy ekként szembesítsen az igazsággal. Végezetül pedig a hazug ember s a sánta kutya példázatára hivatkozva adta tudtomra, mily kilátástalan dolog a valóság eltagadása vagy megmásítása. Minthogy napokkal előtte magam is tanúja voltam, hogy egy dühösen hadonászó ember kiabálva kerget egy három lábbon sántikáló szerencsétlen kutyát, a párhuzam szíven ragadott: szánalmat éreztem szegény kutya iránt, sőt kishíján magamat is megsajnáltam. (Első bűnbeesésem ennél is korábbi keletű. Erre azonban már nem emlékszem, Anyám elbeszélése nyomán szerzetem tudomást róla. Másfél-kétesztendőss lehettem, amikor egy nap az utcán ballagva elhaladtunk egy öreg cigány koldus mellett. Néhány lépés után Anyám megállt s egy kétfillérest kotort elő a pénztárcájából. „Nesze, kisfiam – nyomta a markomba –, eriggy vissza ahhoz a bácsihoz, és tegyed bele szépen ezt a pénzt a kalapjába.” Ott kuporgott rongyosan az öreg a járda belső szegélyén, előtte

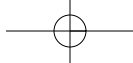

a földön a felfordított kalap. Én engedelmesen visszasiettem hozzá, de amint egy pillantást vettem az ócska fekete kalap mélyén csillogó fillérekre, ahelyett, hogy a nálam lévőt is odaraktam volna közéjük, egyszerre két kézzel, mohón a kalaphoz kaptam, hogy megkaparintsam a kínálkozó zsákmányt. Óvatlan mozdulatomtól a kalap felbillent, s a koldus keservesen összekéregtetett keresménye szanaszét gurult belőle. Anyám szegény nem győzött mentetetőzni, míg az öreg hangos jajveszékelése közepette egyenként visszarakosgatta neki szépen a kalapjába.)

(Még egy – vélhetőleg nem az utolsó – közbevetés. A harmincas-negyvenes évek fordulója táján a városi forgalom a mainak csekély töredéke alig volt. Eseményszámba ment – többnyire meg is bámultuk –, ha olykor egy-egy autó vagy motorbicikli berregve-töfögve elhúzott előttünk az utcán, az úttesten közlekedők zömét az akkoriban még szép számmal meglévő lovas kocsik meg persze a kerékpárosok jelentették, akiknek abban az időben csak nagyritkán kellett benzingőzt s kipufogógázt belélegezniük. Kellő kioktatás és figyelmeztetés után Anyám engem négy-öt évesen nyugodt lélekkel elküldhetett vásárolni a Szent Anna utcába, nem volt rá különösebb oka, hogy féltsen. Én ezt ma már egy hasonló korú unokámmal aligha merném megtenni: azon a lüktető forgalmú útkereszteződésen, a Vágóhíd, a Wesselényi, a Szent Anna utca s az Attila tér találkozásánál kíméletlenül s nem egyszer figyelmetlenül robogó gépjárművek százai-ezrei teszik kockázatosá az átkelést, felnőttnak is roppantul kell figyelnie, hogy baj ne érje.)

Ahol mi laktunk, ott voltaképp már a város pereme kezdődött. Kifelé haladva a Vágóhíd utcán olyan fontos létesítményekre találhattunk, mint például a Dohánygyár. (Évszázadon át tartó működés után – mint annyi minden, ami korábban hasznot hozott az országnak – fölöslegesnek ítéltetvén, nemrég ez is megszűnt.) A Baromvásártér: ide a negyvenes évek derekától kezdve bő évtizeden át minden tavasszal ki-kijártunk, hogy hosszas szemrevételezés meg alkudozás után megvásároljuk a hízőnak szánt választási, azaz a kocától már elválasztott malackát, akit az egyik hátulsó lábára kötött erős zsinagnél fogva nagyobbacska koromban egyszerűen már én tereltem-vezetgettem – mivelhogy akkor már a Vágóhíd utcától messzi laktunk – a mellékutcák hosszú során át hazáig. Aztán maga az utcanévadó: a Vágóhíd. Nem utolsósorban pedig a vasutas sporttelep, a már akkor is országshíres, sőt nagyhírű DVSC focipályája. (Egyetlen röpke alkalommal magam is megfordultam e jeles küzdőtér gyepszőnyegén: nyolcadikba jártunk már, amikor megbeszéltük, hogy a poros iskolaudvar helyett ott játszunk le egy meccset. Engem, mint cselezni nem tudó, gömbérezéketlen (két)ballábast, balhátvédi posztra állított be kiváló osztálytársunk, Móré Rudi, a csapatkapitány. A barátságos, ám forró hangulatú mérkőzés alatt ha nagyritkán s többnyire véletlenségből összetalálkoztam a labdával, kapásból, gondolkodás nélkül iparkodtam mielőbb elrúgni valahová, szaporítván ezzel leginkább az ellenfél partdobásainak számát. Így ment ez néhányszor mindaddig, mígnem egyszer, még jócskán a meccs lefújása előtt valaki egy közeli passzal úgy ágyékon talált, hogy elakadt a lélegzetem. Miután nagynehezen sikerült feltápáskodnom, nyomban levonultam a pályáról: elment a kedvem az egésztől. Rudi hamarosan kitűnő játékos, utóbb pedig – tud-

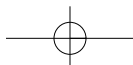

tommal – edzője lett a DVSC-nek, magam azonban azon a jeles napon végképp elbúcsúztam a sportágak eme legnépszerűbbikétől.) A Vágóhid utca végül a Diószegi útba csatlakozott, az pedig szinte észrevétlenül kivezetett a városból. Arrafelé azonban ottlaktunk ideje alatt soha nem jártam: számomra az a tájék olyan volt, akár a tengerentúli ismeretlen tartományok kezdete, mintha csak a világ legszélén helyezkedett volna el.

A megfakult, már-már kivehetetlenül elmosódott, egymást is elfedő képek közül előrémlik, hogy valahol a közelben, talán a Nap utca sarkánál volt egy szuszterműhely. De igazából nem is magára a műhelyre emlékszem (oda soha nem tettem be a lábam, sőt meg sem álltam előtte), hanem messziről is jól látható, nagybetűs CIPÉSZ feliratú cégtáblájára: azt ugyanis öt éves koromban már (eleinte jó hangosan, hogy mások is hallják) nap mint nap elolvashattam.

Életünk Vágóhid utcai szakasza nagyjából a bécsi döntések idejére s a másutt már dúló, de hozzánk is egyre közeledő háború kezdetére esett. Apámat mint többszörösen katonaviselt tartalékost ezalatt többször is beszóltatták a seregbe hosszabb-rövidebb szolgálatra. Ezek a behívóparancsok egyelőre még csak a közeli ún. Pávilon-laktanyába szóltak – ahonnet legfeljebb Erdélybe vagy a Felvidékre, ám mindenképp az akkori határokon belülre vezényelték a hadba hívottakat –, s Apám távolléte esetenként nem tartott tovább néhány hétnél vagy egy-két hónapnál. Családunk meg-megboltygatott állapotának történelmi és térségpolitikai háttere viszont kívül rekedt az én tudásomon s érdeklődési körömon, így hát engem inkább lelkes csodálattal, mintsem félelemmel vagy szorongató aggodalommal töltött el mindaz, ami a katonaság, a katona fogalmához kapcsolódott: a rádióból rendszeresen felhangzó katonaindulók éppúgy, mint a leffentyűs, lezárható zsebekkel ellátott katonazubbony, az elől koronás gombbal, balfelől a rangjelzés csíkjai-val ékesített katonasapka meg a széles derékszíjon függő fémhüvelyes szurony. A bizalom s a megtiszteltetés jeléül fogadtam, ha Apám olykor megengedte, hogy a tokjából féligmeddig sajtákezüleg kihúzva szemügyre vehessem ezt az igazi fegyvert. Amikor pedig egyszer megpillantottam Őt, amint feszes léptekkel halad az úttesten vonuló gyalogos szakasszal, s közben csapatkürtösként harsányan fújja a marsot, szinte dagadtam a büszkeségtől. Ebbéli élményeim csúcsaként tartom számon, hogy amikor Apámat meglátogattuk a laktanyában, a kezembe adta azt a ragyogó sárgaréz jelzőkürtöt, s én is megfújhattam. (Máiglan rejtély számomra, négyévesen hogyan is bírtam bárminő hangot kicsalni belőle.) Egy másik katona pedig megkínált a sűrű belű, fekete komiszkenyérből, savanykás íze itt van a számban most is.

Hogy azért hozzám szabott katonafelszerelésem is legyen, karácsonyra hozott nekem az angyal egy piros huszársapkát, egy játékkardot meg a már említett parafa dugós puskát. Testvérem nem volt, játszótársam nem volt, magányosan csatáztam hát az elképzelt ellenséggel (akit persze így is könnyűszerrel legyőztem mindig). A kard, sajnos, csakhamar használhatatlanná vált: olyan hitvány bádoglemezéből készítették, hogy elgörbült minduntalan a pengéje. Hát miféle fegyver az ilyen? Félre is dobtam – kiszerttem belőle. Puskámról viszont másnap vagy har-

madnap magam szedtem le a cukorspárgával rákötött kis parafa dugót: hamis megoldásnak véltem, hogy csupán pukkan, de nem lő. Vaktölténnyel nem lehet harcolni! Tengeriszemeket, apró kavicsokat meg a közeli madárcseresznye (nyugati osterfa, azaz *Celtis occidentalis*) parányi, gömbölyű termését gyűjtöttem a zsembembe úton-útfélen, azokkal lövöldöztem belőle addig-addig, mígnem sikerült valamiképp ezt a fegyvert is elrontanom.

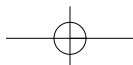
A világ legtermészetesebb dolga, ha egy kisfiú katonásdit, harcosat játszik. Bár a követésre szólító példának ebben is jelentős szerepe van, elsősorban örökletes tényezők működnek annak mélyén, hogy szinte minden fiúgyermek átlából egy hosszabb-rövidebb ideig tartó „harcos” életszakaszon. Jónéhányuk élethossziglan sem gyógyul ki belőle: ilyenekből válhatnak szerencsés esetben jó katonák, kiváló rendőrök vagy akár a katasztrófavédelem minden tiszteletet megérdemlő, derék harcosai. (A balszerencsés esetekkel s az eltorzult személyiségekkel most ne foglalkozunk.) Elhibázott döntésnek tartom hát, ha a szülő vagy nevelő – mondjuk vallási, erkölcsi vagy filozófiai meggyőződéstől, például szélsőséges, félreértelmezett pacifizmustól vagy (ál)humanizmustól sarkallva – merev tiltással vagy kiváltképp erőszakkal igyekszik letörni, megnyirbálni a gyermek harcos lelkületét. Minden efféle törekvés – akárcsak a természet leigázására irányuló megannyi próbálkozás – eleve kudarcra van ítélve: ha lesz is foganatja, az több kárral jár, mintsem haszonnal. Jobb hagyni – persze folytonosan szemmel tartva –, hogy kedvére kijátssza magát az a gyerek: előbb-utóbb majd ráún vagy lecsendesedik. Ha pedig mégsem, hát még mindig elmehet tűzoltónak, rendőrnek vagy katonának. (Mert kötve hiszem, hogy valaha is elkövetkezik egy bűnözés, háborús veszélyek és katasztrófák nélküli világ, amikor is e szakmák végképp fölöslegessé válnak.)

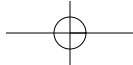
Katona, lám, az apai példa nyomán sem lett belőlem. (Leszámítva azt az egyetlen hónapot, amit 1956 nyarán szolgáltam le a Magyar Néphadseregben.) Kettőjük közül viszont Anyámhoz fűzött szorosabb, meghittebb kapcsolat, jóval többet is voltam vele együtt, s talán ez lehet magyarázata egy másik – mi tagadás: elég furcsa – szerepjátékomnak. Nagyjából egy időben az én „katonakorszakom” kezdetével (már maga ez a körülmény is különös!), tehát olyan négyévesen azt játszottam ugyanis, hogy *anyuka* vagyok. (A kiemelt szó azért figyelemreméltó, mivel én soha nem így szólítottam Anyámat.) A hiteles megjelenés végett szoknyát is kerítettem magam köré valami ócska terítőtől, s jobb híján – hisz lányoknak való babám természetesen nem volt – a Mikulásra kapott, Anyám-varrta, hegyes fülű krampuszt dajkáltam buzgón, nagy odaadással. Anyám – bizonyára azért, mert a nemi önazonosság egyéb zavarait nem észlelte rajtam – nem vetett gátat szokatlan tevékenységemnek. Gondolom, annak tekintette az egészet, ami volt, s nem többnek, azaz játéknak. Hagyta, hogy kijátsszam magam. Szétfoszlott lepedők, vánkoshuzatok használható darabjaiból még egy jókora babát is varrt nekem. Színes pamuttal szemet-orrot-szájat hímzett az arcára, egyébre alkalmatlan rongyhulladékkal alaposan kitömte, s miután az utolsó öltést is elvarrta rajta, szépen beöltöztette az én kinőtt ruhámba-cipőmbé. Még a piros huszársapkámat is a fejbűbjára nyomta. (Ezt aztán azontúl felváltva hordtuk ketten, míg csak el nem

nyútt a baba is meg a sapka is.) Alig fél fejjel nőtt kisebbre ez a baba, mint én, karra venni s dajkálgatni ezért elég bajos volt. Föl-le sétáltatni azonban nagyszerűen lehetett a pince gödrösre-göcsörtösre kikopott betonján, s közben még azt is hinni, sőt látni véltem, hogy kissé bamba tekintetű barátomnak az én agyonkoptatott kiscipőmbé bújtatott lábai nemcsak úgy véletlenségből akadoznak, hanem önszántából ő maga rakosgatja őket felváltva előre. Ily módon eljátszogatva szinte észrevétlenül átlényegült s eloszlott az én korai, rövidke anyukakorszakom. (Hogy aztán évtizedekkel később elkövetkezzék egy hosszantartó – s lényegét tekintve majd csak az elmúlással megszakadó – apakorszak, amelynek során kedvemre dajkálgathattam kicsi lányaimat és fiaimat.)

Egyébként sok minden történt velem akkoriban. Jártam például óvodába is. No, nem túl sokáig, talán valami másfél hónapig. Az óvoda a Tímár utcában volt, annak is a baloldalán, néhány saroknyira a Szent Anna utcától. Egyszer-kétszer eleinte Anyám is elkísért odáig, majd el is jött értem, csakhamar azonban egyedül tettem meg azt a nem is olyan rövid gyalogutat oda-vissza, holott még a széles és a korabeli viszonyokhoz képest meglehetősen forgalmas Wesselényi utcán is át kellett vágnom. Tudtam vigyázni magamra, így hát egyszer sem esett bajom útközben. Am az óvodában nem túl sok kellemes élmény részese voltam, hamarjában csak egy akkor és ott látott bábjátékelőadás jut eszembe. Tágra nyílt szemmel, szóltanul bámultam Paprika Jancsit meg a többi figurát, ahogy furcsa mozdulatokkal ágálnak, rikácsolnak odafent. Néhány vállalkozóbb szellemű gyerek megpróbált a kétfelől oldalt is elfüggönyözött paraván mögé beleskelődni, nekem azonban eszembe se jutott, hogy ilyesmire merészkedjem: mélyen meg voltam győződve felőle, hogy aminek szemtanúja lehetek, nem más, mint maga a testet öltött csoda. Hogy ki lehetett az óvónénim? Bizony nem tudom. Arra sem igen emlékszem, hogy egyáltalán láttam-e óvónénit abban az óvodában. Velünk ugyanis többnyire a dajkanéni foglalkozott – már amennyire foglalkozott –, egy kövérkés, kerek arcú, hátrasimított barna hajú asszony. Szemem ha behunyom, most is látom: ott ül egy alacsony széken vagy padon, a kötényében néhány alma, egyet kiemel közülük, tompahegyű konyhakéssel hámozni kezdi, kötényébe hull a hosszan lelógva kunkorgó almahéj. A meghámozott almát aztán cikkekre vágja s kimagvazza, majd egyenként odaadogatja egy előtte álló, kiválasztott kislánynak. Körülötte félkaréjban gyerekcsoport ácsingózik, sóváran lesik, mit csinál, mire ő a kést lerakva szétosztogatja köztük az összegyűlt almahéjat. Idekínálja nekem is, ám én igazságtalannak s méltánytalannak tartom ezt az eljárást, s mogorván, szó nélkül elfordulok tőle. Emlékszem még egy sovány, csontos képű, verekedős fiúra. Béla volt a neve, s egyszer engem is megütött, de én féltem visszaütni, nehogy még jobban megverjen. Első nyilvános megszegyenítéseem színtere is ez az óvoda volt. Tízórait, uzsonnát ott nem kaptunk, azt hazulról hordtam reggelente egy kék színű nyakbaakasztós kis bádogtáskában. Egy délelőtt – mi nem jut egy kisgyerek eszébe – elkezdtem forgatni magam körül a táskámat. Magam is vele forogtam körbe-körbe, szinte a szédülésig: tetszett nekem, ahogy a táskát a szíjjal együtt vízszintesen tartja a forgás, meg hogy a körülöttem állók arcaalakja s a ruhájuk

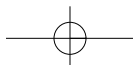
színe olyan érdekes módon egybemosódik. Annyira belefeledkeztem ebbe a játékos kísérletbe, hogy csak egy éles sikításra tértem magamhoz: a kemény bádogtáskával óvatlanul fejbe találtam az egyik kislányt. Mondogattam én kétségbeesetten, hogy nem akartam, nem akartam, de mindhiába: ki kellett állnom középre. Itt ugyanis büntetésből nem a sarokba állították azt, aki rossz fát tett a tűzre, hogy magába szállva elgondolkodjék tette felől, hanem középre, a terem legközepére: hogy mindenki lássa, hogy mindenki őt nézze. Ott álltam hát szégyenkezve és magányosan a rám szegeződő tekintetek keresztútjában, s arcomra-szememre szorított kezemfejjével törülgettem szivárgó könnyeimet. Keserves volt, de két-három nap múlva kihevertem.

Egy látszatra jelentéktelen másik eset viszont ennél is mélyebben érintett. Óvodáskorom másfél hónapja során legyintett meg először a szerelem. Velem egyidős, kerekarcú, sötétszőke hajú leányka volt az illető, s kölcsönös lehetett a vonzalmunk, mert nemcsak az óvodában fogadta szívesen a közeledésemet. Meg-megesett, hogy késő délután odahaza játszottam vagy bóklásztam az Elsőfokú kertjében, s egyszer csak előbukkant valahonnét a mögöttünk húzódó utcából, odajött hozzám, s ott barátkoztunk egymással félórákig a kettőnket különválasztó kerítés két oldalán. A fordulat akkor következett be, amikor egy hétfő reggelre nem száradt meg az előző este kimosott óvodás ruhám. Anyám – mi mást tehetett volna? – rám adta a tiszta, de foltozott térdű, kifakult mackómat meg annak a felsőjét. Ezeket régóta már csak otthon viseltem. Az óvodába belépve – alig vártam már – rögtön megpillantottam szívem választottját. Odalépek hozzá örömmel, de mielőtt még szóhoz jutnék, szeme megakad az én viseltes, ócska gúnyámon, kivár egy pillanatig, majd hideg tekintettel végignéz rajtam, és szó nélkül hátat fordít.

Hamarosan félbemaradt óvodai pályafutásom. Anyám kivett a dedóból, a következő esztendőben pedig a Vágóhíd utcából is elköltöztünk. Többé soha nem találkoztam azzal a kislánnyal. Nevére nem emlékszem, s ma már abban sem vagyok biztos, hogy vajon egyszer, egyetlenegyszer valóban hozzáértette-é puha, meleg arcomhoz az enyémmé, vagy csak úgy odaképzeltam: mint a rám bízott s elfecsérelt filléreket a pinceablak párkányára. Néha eszembe-eszembe jut, s ilyenkor ott látom egyre halványuló alakját annak az erős, magas, sűrű dróthálós kerítésnek a túloldalán.

Ez a kiábrándító kudarccal végződő hajdani röpke kapcsolat nem csupán érzelmileg érintett hideg zuhanyként: elmém nyiladozását is kénytelen-kelletlen elősegítette, mert idejekorán elgondolkodtatott, töprengésre készítetett az emberi világ fonákságai felől. Bízást abban is lehetett része, hogy idővel kialakult bennem az ellenállási hajlam sokak – esetleg épp a többség – által elfogadott szabályokkal, meggyezésekkel, konvenciókkal szemben. Korántsem vehető biztosra, hogy e hajlam makacs sugallatára mindenkor helyesen – s főleg hasznosan – döntöttem. Úgy gondolom azonban, hogy (e téren legalábbis) komoly megbánni vagy jóvátenni valóm nincsen.

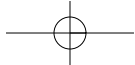
Jut eszembe: nem sokkal a Vágóhíd utcára költözésünk után egy nap tudtomon s akaratomon kívül mérhetetlen aggodalmat okoztam Anyámnak. (Az, hogy tudto-

mon s akaratomon kívül, az életkoromból adódott: talán három és fél éves lehettem.) Az állhatott az eset háttérében, hogy a hivatalos órák alatt bárki besétálhattott a kapun, jó néhány ügyfél – nem lévén kire bízta – a gyereket is magával hozta, s mialatt ő benn várakozott sorára a hivatal folyosóján, hagyta, hogy az meg odakinn üsse el az időt, s nemigen nézett utána, mit csinál. Hát egy ilyen gyerek jöhetett oda hozzám az udvaron. Hogy s mint kezdtünk el beszélgetni meg barátkozni, már nem is emlékszem, ám arra igen, hogy az a fiú – akkorforma lehetett, mint én vagy valamelyest tán nagyobbacska – egyszer csak így szól: „Gyerünk el minálunk, ott jobban lehet játszani!” (Így mondta: minálunk, nem úgy, hogy mihozzánk) Valahol a közelben lakhattak, mert nem kellett hosszan gyalogolni odáig, de hogy a kapunkon kilépve merre is fordultunk, jobbra-e vagy balra, azt már nem tudom, mert a következő emlékképen már a lakásuk belseje jelenik meg: nem túlságosan tágas, nem is nagyon világos egyetlen helyiség, teli kisebb-nagyobb gyerekekkel. Bármerre néztem, itt is egy gyerek, ott is egy gyerek. Hogy felnőttet láttam-e, az legfeljebb csak úgy rémlik, de bizonyára volt az is, mert valaki egy darabka lekváros kenyeret nyomott a kezembe. Hosszában az egyik fal mellett valami alacsony ágyféle állott ócska pokróccal letakarva, s teli mindenféle kacattal-rongyokkal, azon is gyerekek, nálam kisebbek. (Most, ahogy ezt írom, megingat a bizonytalanság: valóban annyira sokan voltak-e, vagy csupán az keltette tömeghatásukat, hogy folyton mozogtak erre-arra azon a viszonylag szűk helyen?) „Játsszunk!” – mondja az én újdonsült barátom, azzal előhúzza valahonnan a homályból, a limlomok közül egy feketére avult, zsíros tapintású nadrágszíjat. Én csak figyelem, ahogy kettőbe hajtja, majd így duplán fogva a két végénél összenyomja-szétrántja, s a szíj nagyot csattan. Őszinte elismeréssel nézek rá, mire ő sebesen egymás után többször is megcsattogtatja a szíjat, majd jószívűen idenyújtja nekem is: „Jó szíj” – mondja. Én átveszem tőle, s hogy meggyőződjem róla, valóban jó-e, a szájamhoz emelem, s megkóstolom. Leharapni belőle azonban már nem marad időm, mert nyílik az ajtó, s belép rajta Anyám. Körbepillant a szobában, s ahogy rám tekintve megindul felém, összerezzenek: arca az aggodalomtól egészen elváltozott. Hirtelen ráérzek, ráébredek, hogy valami rosszat tettem, s elfog a félsz: ki fogok kapni ezért! De Anyám nem ver meg, rám se kiált, csak erősen kézenfog – kezén keresztül érzem a remegését –, s hamar kivezet az idegen házból. Odakint is csak annyit mond: „Nem szabad elcsavarogni!” – és fojtott, csendes hangon elsírja magát. Magamban egy kicsit, egészen kicsit értetlenkedem rajta: ha egyszer előkerültem, minek sír, miért nem örül, ám aztán, már az utcán félig-meddig felfogni vélem a dolog lényegét: amikor eljöttem hazulról, még süttött a Nap, most meg már egészen sötét van. Sötétben pedig sokkalta nehezebb örülni. (Mellesleg: annak a szíjnak egyáltalán nem volt egy csepp jó íze sem.)

Ki ne felejtsem innét: utolsó Vágóhíd utcai esztendőnkben a véletlen – ha van ilyen egyáltalán – még egy gyerekekkel hozott össze. Anyám az ő anyjával piaci vásárlásai során találkozott talán többször is, ott elegyedtek szóba egymással, s egy alkalommal, amikor Anyám engem is elvitt magával, az asszony kedvesen meghí-

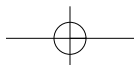
vott bennünket egy órásckára, mondván: „Hadd játsszanak egy jót a gyerekek, mi meg addig kibeszélgetjük magunkat.” Neki is csak egyetlen fia volt, s bizonyára szó esett köztük arról is, hogy ennek a két egyszem gyereknek néha unalmas lehet magában. Velem egykorú volt az a fiú, amúgy értelmes, barátságos, nálam viszont láthatólag valamelyest jobban öltözött, s ebből én valahogy nyomban megéreztem, hogy különb körülmények között élhetnek, mint mi. Lakásukba belépven ez be is igazolódott. Pontosan már nem emlékszem rá, de talán a Péterfián vagy annak a közvetlen közelében laktak egy zárt kapubejáróból nyíló magasföldszintes lakásban, mégpedig hozzánk képest úri, sőt fejedelmi módon: volt előszobájuk, külön konyha, fürdőszoba meg angolvécé, s ami engem kiváltképp elképesztett: neki egy külön kis szobája, teli játékokkal! Nyilván akadt ott még egy vagy két szoba ezenkívül is, de azokkal én mit sem törődtem. Annál inkább lekötötték figyelmemet a játékok. A kardot-puskát meg a kis bádogdobot (amivel alkalomadtán rémséges lármát lehetett csapni) épp hogy csak szemügyre vettem, hisz ilyesmi – bár olcsóbb kivitelben s ócskább állapotban – nekem is volt odahaza. Előszedett azonban valamelyik szekrényből, dobozból vagy polc aljáról egy teljes kis gazdasági udvart, majd szétrakta s felállította – hát az engem teljességgel lenyűgözött. A porta háromfelől léckerítéssel volt bekerítve, negyedik oldalán állott maga a lakóház, annak végtiben az istálló, odébb elhelyezve disznóól karámmal meg baromfiólak kifutóval, közbül egy tengerigoré, az udvar túlsó felében pedig gémeskút meg itatóvályú. S mindez berendezve meg benépesítve csöppnyi állatokkal, ujjamnyi emberekkel. Voltak ott tehenek, lovak, bárányok, malacok, kakas a tyúkjaiával, kacsák meg libák, még egy szárnyát földig terjegető pulyka is. A tanyakerítés két-szárnyú kapuját szét lehetett tární, s begördíteni rajta egy kétlovas szekeret, de azon minden olyan volt, mintha igazi lett volna: volt rajta két pár lócs is, hátul meg saroglya, s a bakon ott ült a kocsis kezében ostorral. A ház meg az istálló teteje levehető volt, s így felülről, mintegy madártávlatból vehettem szemügyre a berendezést: szobában az ágyakat meg a szekrényt, konyhában a tűzhelyet, kredencet, asztalt meg a négy széket, kamrában a ládákat, polcokat-egyebeket. Benn az istállóban a fal mellett ott állt a jászol, még egy picike lámpa is fel volt akasztva a falra. Mindeme csuda látvány egyik sajátos csúcsa a lakóház meg az istálló közé beiktatott méretarányos kis árnyékszék volt, ajtaján kerekre kivágott szellőzőnyílással, odabent szabályos deszkaülökével. Roppantul tetszett, amikor vendéglátóm leemelte a kocsist – akinek, hogy valamelyik kanyarban le ne billenjen a bakról, egy kb. 1 centiméternyi dróttüske állt ki a fenekéből –, s nagydolgát hogy elvégezhesse, beültette az egyszemélyes helyiségbe. Sóvárgás fogott el ekkora csudálatos bőség láttán, de azzal is tisztában voltam, hogy nekem sosem lesz ennyi és ilyen sokféle játékom. Idővel ugyan megpróbáltam – jobb híján – kartonpapírból kivagdosva létrehozni magamnak azt a megcsodált liliputi kis gazdaságot, akkori tudásomat és kitaratásomat azonban meghaladta ez az igencsak bonyolult és aprólékosan összetett feladat, így hát néhány ákombákom figura elkészítése, valamint többszöri nekirugaszkodás után végül letettem róla. (Sok év múltán élethű méretű gazdaságom is lehetett volna, abba viszont egyéb okok miatt törött bele a bics-

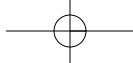

kám.) Búcsúzásakor a fiú szívélyesen biztatott: jöjjenek el máskor is játszani. Újabb látogatásra azonban egyszer sem került sor. Szüleink más-más iskolába írtattak bennünket, s bár utóbb egyszer vagy kétszer láttam őt ballagni a Péterfia utcán, többé nem találkoztunk. Nevét nem tudom, arról sincs hírem, mi lett belőle, vagy hogy egyáltalán él-e még valahol a világban.

Más gyerekekkel – leszámítva az unokatestvéreimet, akik mindannyian nagyobbak voltak nálam, sőt az idősebbje már a gyereksorból is felcseperedett – nekem nemigen volt találkozásom a Vágóhíd utcai néhány év során. A fentebb leírt korai esetből okulva attól kezdve Anyám is fokozottan szemmel tartott, éberem ügyelve rá, hogy még egyszer el ne kalandozzak. A kockázati tényezőként számba jöhető nagyobb gyerekeket igyekezett távol tartani tőlem, a kisebbek pedig – ha laktak is a környéken – valószínűleg maguk is kurta pórázra voltak fogva. Magányos voltam hát eléggé, s olykor bizony hiányoltam a gyermektársaságot, még ha nem panaszkodtam is emiatt.

S a felnőttek? No, azok akadtak jócskán, elsorolni sem győzném mindnyájukat. (Már csak azért sem, mivel többségük arca, alakja s főleg neve visszahozhatatlanul kifakult az emlékezetemből.) Minden valószínűség szerint gondolkodásom, észjárásom alakulására is erősen hatott az a körülmény, hogy életem első öt-hat esztendejében összehasonlíthatatlanul több időt töltöttem felnőttek – vagy legalábbis nálam nagyobbak, korosabbak – közelében, mint gyerekek között. (Sokat időztem egyébként egyedül is, ám erről majd később.) Apámmal hasonló beosztásban még egy hajdú – azaz hivatalsegéd – szolgált az Elsőfokúnál. Aranyi Ferencnek hívták, s évekkorábban került a hivatalhoz. Valamelyest – azt hiszem – idősebb is volt Apámnál, s minthogy rangidős voltát időnként fölelegette, Apám viszont nem volt hajlandó ellenvetés nélkül alávetni magát e mikrohierarchia íratlan szabályainak, hamarosan bizonyos feszültség volt tapasztalható kettejük viszonyában, ami csak a mi elköltözésünkkel oldódott valamelyest. Feleségével együtt a szomszédos tüdőgondozó alagsorában laktak, arról, hogy gyermekük lett volna, nem volt tudomásom. A hivatalnokok közül kettőnek az alakját – sőt nevét – tudom felidézni. Darvasi bácsi – kerek fejű, széles állszögletű, középkorú férfi – valószínűleg azért maradt meg bennem ilyen hosszú időn át, mert egyszer, valamikor 1941 tavaszán merő tréfából rám ijesztett, hogy elvágja a kiscsirkém nyakát. (Róla – mármint a csibémről – majd még szót ejtek.) Másikuk, neve szerint Hevesi Gyula, nyúlánk, barna, szorosan hátrafésült hajú, nyírott vékony bajszú ember volt, hasonló korú, mint Apám, vagyis olyan 30–32 éves. Részint talán az életkori közelségnek is köszönhető, hogy a beosztásbeli jelentős rangkülönbség ellenére barátságos, mondhatni baráti kapcsolat alakult ki köztük. Észak-Erdély visszacsatolása után Hevesi Gyulát saját kérésére hamarosan áthelyezték Máramarosszigetre: két évtizednyi román regnálás után a városvezetés szűkében volt magyar hivatalnokoknak, ő pedig ráadásul még románul is tudott, így – bár sajnos nem túl sokáig – ott jó hasznát vehették szolgálatának. Távolléte során egyszer vagy kétszer hazajött látogatóba, majd képeslapot, sőt magáról ott készült fényképet is küldött, a háború után azonban nem kaptunk több hírt felőle: mintha nyoma veszett volna.

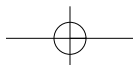

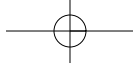

Számos ember volt bejáratos nap mint nap abba a hivatalba. Jöttek-mentek reggeltől délutánig akár több tucatnyian, ott váraoztak órák hosszat a folyosón, ám még ha akadt is köztük jó néhány vissza-visszatérő, arcát-alakját nem jegyeztem meg egyiküknek sem, csupán szín- és szag emlékek maradtak bennem utánuk: a fáradt szürke, a megkopott barna, a piszkosfehér s a kifakult fekete különféle változatai egymást is átfedve, szétválaszthatatlanul összeelegyülve, meg az a kelő tapasztalat híján alig kielemezhető sajátos szagkeverék, amelyben egyénenként más-más arányban ugyan, de ott észlelhető a ritkán fürdetett emberi testek s a rajtuk száradó, átázott, viseltes gúnyák szaga, a nyirkos falú, szellőzetlen, füstjárta, dohos hajlékok ruhába ivódott nehéz szaga, amit egyetlen összefoglaló szóval talán szegényszag néven lehetne jelölni, mindez pedig megtévezve átható, markáns bagóbúzzal s a tegnap vagy nemrég elfogyasztott hagyma-fokhagyma mindent belengő illatával.

Emlékszem viszont arra, hogy tavasszal s nyáridőben el-eljött az Elsőfokúhoz egy kis öregember kaszával a vállán, a derekára kötött vastag madzagon keresztben elvágott tehénszarvából készült fentok lógott, s benne egy hegyesre elkoptatott kaszakó. Megérkezvén félrevonult a kapu mellől, s a kaszanyelet földnek támasztva szapora, gyakorlott mozdulatokkal végigfente a pengét, majd az udvar parkosított felében nagyra megnőtt füvet lassú ütemben, takarékos lendítésekkel kaszálni kezdte. Szerettem hallgatni a kasza surrogását, meg nézni, ahogy a levágott sarjúrend szép egyenes pásztákban sorjázik utána. Valamennyi mozdulatán látszott, hogy mindezt már nagyon sokszor csinálta életében, s tán még álmában is folytatni tudná. Ahogy ott bámészkodtam-lábatlankodtam körülötte, olykor szólt egy-két szót hozzám, de hogy mit mondott, már nem tudom, csak azt, hogy kedves hangon mondta.

Egy nap valami földmunkát végeztek, talán a járdát javították a bejárat mellett belül, s ebédszünet táján az ott ásózó ember – sápadt, hosszúkás képű legény, még húszéves se volt – odahívott magához. Tisztes távolban megálltam előtte várakozóan: ugyan mit akarhat tőlem ez a kopott katonasapkás valaki? Ő lerakta maga mellé egy ott heverő téglára a kezében tartott kenyeret meg a szalonnát, s csak úgy ültében közelebb intett magához. Léptem egyet előre. „Hogy hínak?” – kérdi. Mondom neki a nevetem: „Ifjú Buda Ferenc.” (Hogy ezenfelül még Mihály is vagyok, azt nem tartottam fontosnak közölni vele.) – „Aztán tudsz-e káromkodni?” – Kissé meglepődtem a kérdésén: nem egyszer hallottam ugyan már szitkot, káromkodást a felnőttek szájából – mérgeiben olykor Apámnak is meg-megszaladt a nyelve –, azzal azonban tisztában voltam, hogy az ilyesmi nem tartozik a dicséretes szokások közé, főleg egy gyereknek pedig egyáltalán nem szabad csúnyán beszélnie: ezt Anyám korábban már nem egy alkalommal a tudomásomra hozta. Megráztam hát a fejemet. A fickó elvigyorodva hátratólta fején a katonasapkát: „Akkor mondjad utánam: b... a meg az isten!” – Elképedve néztem rá, majd sarkon fordulva otthagytam, s leszaladtam mihozzánk a pincébe: „Édesanyám, ugye nem szabad olyat mondani, hogy b... a meg az isten?” Anyám döbbsen arccal pillantott rám: „Persze, hogy nem, kisfiam!” – „Nekem egy bácsi az udvaron azt mondta, hogy mondjam.” – „Miféle bácsi?” – „Hát az a katonasapkás, ott a kapu-

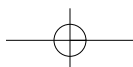

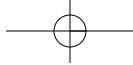

nál.” Anyám visszarakta a spór tetejére a kezében tartott lábost: „Várjál, mindjárt jövök!”, s azzal kisietett a lakásból. Pár perc múlva vissza is tért: „Máskor ne mondjál ilyen csúnyát akkor se, ha valaki azt mondja, hogy mondjad. Na, ebédeljünk.” Többet nem beszéltünk az esetről, nekem azonban eszembe-eszembe jut azóta. Mint például most is.

Ellátogattunk egyszer Apám jótevőjéhez is. Nem emlékszem rá, merre laktak, sem a helyszín részleteire, de az biztos, hogy szép nagy lakásuk volt. Miután a felesége beljebb tessékelt, Kupinszky tanácsnok úr egy tágas, világos szobában fogadott bennünket. Homloka fölött kissé már kopaszodó, természetes ember képe őrződött meg bennem róla. Csendes hangon beszélt a Szüleimmel, közben keskenykeretes szemüvegét rám villantva hozzám is intézett egy-két barátságos szót a magasból. Jóindulatú ember benyomását keltette ő is, a felesége is. Keveset időztünk náluk, talán még le sem ültünk – én biztos, hogy nem –, de nem is bántam: nekem egy kissé nyűg volt az a látogatás, mihez sem tudtam kezdeni a szokatlan helyzetben. Nevüket utóbb magyarosították, 1945 után viszont – mint a régi rendszer hivatalnokainak, akik ráadásul sokaktól eltérően ügyeskedni sem tudtak – sanyarúbbra fordult a sorsuk. Méltósággal viselték azonban a megváltozott körülményeket is. Apám tőle telhetően igyekezett segítségükre lenni, míg lehetett. Új nevük nem maradt meg a fejemben, életük utójáról pedig semmit sem tudok.

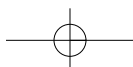
Ha már a felnőtteknél tartunk, ehhez a korai időszakhoz kötődik még egy ismeretség kezdete. Kiss Józsi bácsi meg Apám előzőleg katonatársak voltak. Tartalékosként egyidőben hívták be őket a seregbe, egyazon alakulatnál szolgáltak, együtt táboroztak valahol Bagamér határában, s jártak fegyveres gyakorlatra a hajdúsámsoni homokbuckák közé, de Észak-Erdély visszafoglalásában is együtt vettek részt. A barátság megmaradt leszerelésük után is, s eltartott élethosszigan. Józsi bácsi kedves, barátságos, nyílt homlokú és nyitott szívű ember volt, csupa jóakarát és segítőkészség. Kora gyermekségétől fogva mindig dolgoznia kellett, amióta pedig a saját lábára állt, többnyire inaszakasztó, nehéz munkával kereste meg a kenyérrevalót. Ehhez képest egyáltalán nem volt afféle tagbaszakadt alkátú. Idejekorán megtanulta viszont ereje ésszerű beosztását, lépései tempósak, mozdulatai takarékosak, szavai meggondoltak voltak. Jókora harcsabajusza (aminek köszönhetően már harmincévesen is mindenki Józsi bácsinak szólította) elfedezte a mosolyát, csupán a szeme hunyorítása árulkodott róla, ha jókedve volt. Nála egy-két évvel idősebb feleségével, a korán őszülő, terebélyes Juliska néniel el-ellátogattak hozzánk. Ezeken az estéken olykor egy kancsó bor is az asztalra került, felidéződtek a seregben együtt eltöltött derűs és borús napok, s a második-harmadik pohár csakhamar előhozta a harmincas-negyvenes esztendő katonanótáit. Egy este is betoppantak hozzánk a Vágóhíd utcára. Anyám süttött egy tepsire való lekváros buktát, azzal kínálta őket. Ki volt rakva a tetézt tál az asztal közepére, én meg a magam kisszékén kuporogva féltő aggodalommal figyeltem, mint fogyatkozik minden kínálás után az a szép pirosra sült buktá. Mikor aztán valamelyikük már harmadjára nyúlt a tálba, nem bírtam tovább türtőztetni magam: „Többet már ne tessék venni belőle! – avatkoztam közbe. –

Mit viszek akkor majd reggel az óvodába?” Húsz-huszonöt év múlva is kacagva emlegették, hogyan próbáltam megóvni tőlük másnapi tízóraitam. Leghosszabb ideig egy Hatvan utcai bútorkereskedés raktárában dolgozott Józsi bácsi. Nála jóval fiatalabbak is tettek-vettek ott, ám a legnehezebb, legfogósabb darabokkal nélküle nem bírtak elboldogulni – legalábbis úgy tettek. Sem ezért, sem másért nem szeretett soha panaszkodni: maga volt a megtestesült béketűrész. Amúgy sem épp öles termetét az élete során megemelt-megmozgatott sok-sok tonnányi teher idővel még inkább összenyomta, megrogyasztotta. A hatvanas évek közepétől már reménykedve számlálgatta a nyugdíjazásáig hátramaradó hónapokat. „Én osztán többet nem megyek be dógozni! – mondogatta. – Ha kedvem tartja, legfeljebb majd odahaza elbarkácsolgatok.” Valamikor nyár közepe táján töltötte be a hatvanadik esztendőjét. „Végre nyögdijs lettem!” Ekkor már jó ideje itt is fájt, ott is fájt neki. Alig telt bele egy hét, leesett a lábáról. Bevitték a kórházba. Két héten belül meghalt. – Őszülő szálakkal tűzdelt harcsabajszát látom magam előtt, ha rá gondolok, barna haját, tiszta, nyílt homlokát, eres, inas, göcsörtös kezeit. Juliska néni túlélte őt néhány esztendővel. Egyetlen fiukban nem sok örömük telt: messzi esett az apai fától. Kislányunokájukat ők tartották, ők nevelgették asszonykoráig. Aztán csendesen elmúltak ebből a világból. Az enyémből még nem: élek.

Életem egyik korai fordulatra úgyszintén itt került sor, a Vágóhíd utca 1. szám alatt. Szükségtelen valami egetverő, nagy eseményre gondolni, ami azonban szép csendben megtörtént velem 1941 nyaratól ősz elejéig, az számomra igen sokat jelentett akkor, s talán nem ok nélkül hiszem, hogy életem későbbi alakulásában is volt némi szerepe. Egy szép nyári napon megjelent nálunk keresztanyám, s mint mindig, most sem üres kézzel: kendőbe kötött pogácsákat meg egy puha fedelű, szemlátomást sokat forgatott könyvet szedett elő a szatyrából. „Pityu az idén kijárta az első osztályt, nem kell már neki ez az ábécé – azt mondja. – Elhoztam hát Ferikének.” Keresztanyám pogácsája – ennyi év után bevallhatom – nem ízlett úgy, mint amit Anyám szokott sütni, így hát csak ímmel-ámmal ettem belőle, de az ábécés könyvet valódi érdeklődéssel vettem a kezembe. Akadt egyéb könyv is már a háznál – az újszövetségi Szentíráson s a Zsoltárokon kívül talán egy Tutsek Anna nevű szerző valamely mesekönyve (ebből esténként olykor Anyám olvasott fel nekem egy-két oldalt elalvás előtt) – ám ez a meglehetősen kopott, itt-ott maszatos, helyenként pedig szamárfülekkel ékes könyv az én szememben vonzóbb volt azoknál: átláthatatlan s kiismerhetetlen betűtenger helyett telisteli volt rajzokkal, lazán, levegősen elhelyezett szövegekkel s külön vagy párosával álló kisebb-nagyobb betűkkel. „Ebből akár olvasni is megtanulhatsz, kisfiam – ajánlotta figyelmembe Anyám. – Könnyebb dolgod lesz majd az iskolában.” Kellő előrelátás híján hogyan is gondolhattam volna a bő két évvel későbbi olvasásórák unalmára? Letelepédtem hát a viseltes voltában is újdonságokat ígérő könyv mellé, és szomjú kíváncsisággal nekiláttam a tanulmányozásának. A kiemelt betűk legtöbbször azonosítása nem okozott különös gondot: ott állt mellette egy rajz, s amit az ábrázolt, annak a kezdőhangja, sőt valami módon rendszerint még

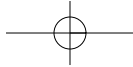

az alakja is megegyezett a betűével. Az írott kis a betű mellé például almát rajzoltak, a c mellé felfelé kunkorított farkú cicát és így tovább. Ha mégis elfogott a tanácstalanság, Anyámtól megtudakolhattam: „Édesanyám, ez meg milyen betű? Hát ez a másik?” Eleinte alig győzött felelgetni a kérdéseimre, két-három hét elteltével azonban nem maradt több kérdeznivaló: addigra a betűknek az alakja is, hangértéke is megrögződött bennem. Az írottaké meg a nyomtatottaké is. Ekkor már neki-nekirugaszkodva próbálkoztam azzal is, hogy az egyelőre értelmetlennek látszó rejtélyes betűsorok jelentését megfejtsem. Egy délelőtt épp a j betűs fejezet titkait fogtam vallatóra, fennhangon rakosgatván egymás mellé az egyik kiemelt szó már jólismert betűit: sö-a jö-tö. „Ne külön mondd a betűket, kisfiam – hallom Anyám szavát a tűzhely mellől –, olvasd egybe!” „Mi az, hogy olvassam egybe?” – morfondírozok magamban. Ám azért csak próbálgatom, ahogy tőlem telik, addig-addig, mígnem véletlenül vagy ösztönösen egyszer csak rájövök a dolog nyitjára: „sajt”. Egy lendülettel a mellette álló szót is hozzáolvasom: „máj”, s a felfedezés örömeiben kiáltva ismételve: „Sajt, máj! Édesanyám, sajt, máj!” Anyám a hirtelen hangos szótól összerезvenve lép hozzám, de az előttem kinyitott könyvbe pillantva megkönnyebbül: nem történt semmi bajom, csupán az írástudatlanságból kifelé vezető ajtó zárópántját sikerült lepattantanom. Újonnan szerzett tudományomat attól fogva jó ideig úton-útfélen próbára tettem. Üzlet, patika, iparosműhely cégtáblája, közintézmény vagy foszladozó falragasz felirata – nekem mindegy volt, csak olvasni lehessen. Olvastam is, lehetőleg jó hangosan, hogy mindenki hallja! A világnak egy merőben új tartománya tárult fel, s vált keresztülkaszul átjárhatóvá előttem, s ettől szinte szárnyaim nőttek – még ha egyelőre csupán verébszárnyak is. S talán épp azért, mivel szabadon, kényszer nélkül, pusztán a magam kedvére kalandozhattam a betűk között, mire az ősz beköszöntött, én megtanultam olvasni. Ötödik esztendőmet töltöttem be ekkor. Hogy beszámoljon gyarapodásomról, Anyám egy nap elvitt a Cegléd utcai iskolába. Varga Miklós tanító úr épp természetrajz órát tartott a hatodikosoknak. Mivelhogy kicsi voltam, egy lendülettel felültem a katedra szélére, majd kezembe nyomta a kinyitott tankönyvet – egy őzbakot ábrázoló rajz volt baloldalt a közepe táján –, s ujjával a rajz melletti szövegre mutatott: „Itt olvassad.” Én meg akár a vízfolyás, abba sem hagyom tán, ha egy idő után félbe nem szakít: „Jól van, elég lesz. Látjátok, nagy szamarak – fordult az osztály felé –, ez a kis tökmag itt lepipál mindnyájatokat!” – s a fejem búbjára egy csöppet sem fájdalmas, szelíd barackot nyomott.

Hamarosan könyvekhez, igazi könyvekhez is hozzájutottam. Anyám a maga iskolázatlan voltában is nagyon szeretett olvasni, s jó ösztönére – olykor pedig tanultabb emberek tanácsára – hallgatva mindenkor valódi értékeket adott a kezembe. Évvesztes lévén nem jártam még iskolába, amikor húsvéti ajándékkul megkaptam Tőle Petőfi összes költeményeinek egy olcsó kiadását. (A piros keményfedelű kötetet – mi tagadás: ronggyá olvasva s elég sanyarú állapotban – sikerült hat és fél évtizeden át megőriznem. Vagy inkább Ő volt az, aki megőrizte?...). Karácsonykor aztán következett Carlo Collodi szépséges meseregénye Pinocchióról, az életre kelt s oly emberi módon gyarló, hazudós fabáburól. Egyéb

ajándékokat, még a szikrázva zakatoló, kulccsal felhúzható kis tankot is egy-kettőre félrerakva a könnyező gyertyákkal ékes karácsonyfa alatt azonmód beletemetkeztem a csodás eredete ellenére is oly valós jellemű kis fickó szívhez szóló történetébe. Hamarosan, még tízéves sem voltam, rákaptam Jókai regényeire. (Az elsőt – Szeretve mind a vérpadig – 44 őszén, a bombázások majd a hadak vonulása közepette fennhangon, egymást váltogatva olvastuk unokanővéreimmal esténként a napraforgóolaj-táplálta füstölgő méceses mellé kuporodva.) Nehezen, sok-sok ügyyel-bajjal boldogultam eleinte a számomra akkor még ismeretlen szavakkal jócskán megtűzdelte terjedelmes mondatok útvesztőiben, ám a történetek sodra minduntalan magával ragadott, s ha a fonalat időnként elvesztettem, hát vissza lehetett lapozni, a számos idegen – főként latin – kifejezés értelme pedig magyarázat híján is előbb-utóbb kiderült a szövegösszefüggésből. Sokat köszönhetek Jókainak: művei sokrétű és szinte beláthatatlanul hatalmas műveltséganyagot hordoznak. Nagy veszteség, hogy zaklatott, folyton siető jelen korunk türelmetlen olvasói – akárcsak a hazai és világirodalom megannyi kiválóságától – tőle is már jó ideje elidegenedtek. A háború utáni általános nyomorúságban rengeteg könyv került a szibvásárra. (Sokan a magukét vitték eladni, nem kevesen az ebül szerzett zsákmányt.) Anyám is ott vette meg potom pénzen – egyebek közt – a centenáriumi Jókai-kiadás jó néhány kötetét meg egy kissé hiányos Gárdonyi-sorozat darabjait. Került csakhamar Arany-, Mikszáth- meg Móricz-kötet is a házhoz, sőt alig tízévesen már egy testes Ady-összesem is volt. Közülük Gárdonyival volt legkönnyebb megbarátkoznom, a többiek – még Arany János is – az ismerkedés kezdetén keményebben megdolgoztattak. Mindenesetre: ezek a korai olvasmányok idejében felébresztették s a későbbiek során is ébren tartották bennem a minőség iránti igényt. Nem valószínű, hogy akkor ennek magam is tudatában lettem volna, annyi azonban bizonyos, hogy a hitvány művek iránti vonzalom hiányzott belőlem, s a kíváncsiság sem igen vitt rá, hogy időt vesztegessen ilyesmire. A velem egykorú fiúk körében roppant népszerű piff-puff ponyvák egynémelyikébe ha unszolásukra – „ezt olvasd el, nagyon izgalmas!” – belelapoztam is, megkedvelni nem tudtam egyiket sem, egyszerűen kifordultak a kezemből, mint romlott vagy ízetlen étel a szájból.

Mielőtt végképp elhagytuk volna Vágóhíd utcai hajlékunkat, még egy pár hetes nyaralásban is volt részem. Utólagos számításom szerint valamikor 41 nyarán kerülhetett sor reá, mert még nem töltöttem be az ötödik esztendőmet. Úgy kezdődött a dolog, hogy a magyar állam nyaraltatási akciót szervezett a hozzánk nemrég visszacsatolt Kárpátalján élő ruszin gyerekek számára. Debrecenbe is érkezett egy rakás gyerek Ruszinszkból, s mivel az üdülőház gondnoki-mindenesi teendőit a Szüleimmel jó barátságban álló Vígh Miska bácsiék látták el, hát jószívvel felajánlották a lehetőséget, mondván: legalább addig sem leszek egyedül. A Nagyerdő déli peremén húzódó Sport utcában (ma: Oláh Gábor utca) volt ez az üdülő, közel a körúthoz s a tenispályákhoz. (Ez utóbbiaknak néhány hónapig Apám volt a gondnoka; ma az állatkert működik azon a helyen.) Hosszú, földszintes, nyeregtető házra emlékszem, éretlen zöld makkot potyogtató hatalmas tölgyfákra

s a nagy nyüzsgésre étkezések idején. Miska bácsi, Margit néni – a felesége – meg a nálam valami öt esztendővel idősebb Marika lányuk a hosszú ház egyik végében laktak, s én nem a vendéggyerekekhez, hanem hozzájuk voltam beszállásolva. Ám hogy a lakáson belül hol aludtam, s miféle ágyban, arról ma már aligha tudnék beszámolni. Egy-egy kép merül föl bennem abból a pár hétből, apró mozzanatok, emléktöredékek, mint egy dobozban felejtett filmszalag többé-kevésbé (vagy inkább: félig-meddig) épségben maradt darabjai. Például: Miska bácsi – fekete hajú, fekete szemű, nyírott fekete bajszerű sovány, kicsi ember – ostornyelet farag egy frissen vágott egyenes ágból, s én ámulva figyelem, ahogy mozgékony kezében egy késsel hosszú, hófehér forgácsszálakat kunkorgat le a fáról, de közben az is szemet szúr, hogy inas, napbarnított alsókarjához képest milyen vézna és fakó a feltűrt ingujj alól kitetsző felső karja. Aztán: a ház elé kirakott hosszú, kecskelábú asztalnál, a deszkalócán ülve reggelizem a többiekkel, a kárpátaljaiakkal. A zsemleből – akárcsak odahaza a kenyérszeletből – bele-beleaprítok a tejeskávéba, úgy kanalazgatom. Egyszer csak az egyik kisfiú váratlanul sírva fakad. „Téged meg mi lelt, fiacskám?” – lépett oda hozzá Margit néni. „Az én kávémat megitta a zsemle!” – panasolta hüppögve a gyerek. Hát persze: beleaprította egyszerre az egészét, az meg felitta mind előle, akár a szivacs.

Három-négy éves forma lehetett az apraja ezeknek a gyerekeknek, a nagyjá meg olyan 12–14 esztendő. Vegyesen voltak fiúk-lányok, s mindannyian elég jól beszéltek magyarul, bár egymás közt olykor átváltottak ruszinra. A ruszinok egyébként soha nem a magyarellenességükről voltak híresek, bár a „magasabb” (akkoriban főleg a csehszlovák) politika tőle telhetően igyekezett ebbe is belerontani, s ez őket sem hagyta egészen érintetlenül: egyikük például, egy 10–12 éves kiskamasz fiú azt mondogatta egyszer nagy morcosan: „Kést a magyarnak!” Bár a felnőttek egy ideig rosszálló fejcsóválással emlegették az esetet, a gyerekek természetesen nem esett bántódása az idegen kútfőből származó harci jelszó miatt. A lányok legtöbbször ügyesen kézimunkázott, kiváltképp a gyöngyfűzésben, gyöngyszövésben remekeltek. Egyikük – nyúlánk, hosszú szoknyás, barna hajfonatos (nekem már) nagylány – szépséges kezemunkáját hosszú éveken át őrizgettem, míg nem számtalan hurcolkodásaim során, mint annyi minden, odalett az is. Az a ház azonban ott a Nagyerdő alatt jó ideig, még évtizedek múltán is vissza-visszatért egy-egy elmosódó álomban, s ha most erősen rágondolok, már nem is a valóságos, hanem álombeli, megmásult képe jelenik meg előttem.

(Folytatjuk)

Az önéletrész első négy része a *Hitel* 2006. novemberi, 2007. márciusi, júliusi, illetve 2008. márciusi számában jelent meg.

